

KAYSERİ - BÜNYAN ULU CAMİİ

Fahriye BAYRAM*

Bu incelememizde Kayseri Bünyan Ulu Camii plân, iç ve dış tasvir, süsleme ve malzeme-teknik açısından tanıtılacaktır.

Bünyan Ulu Camii, ilçenin güney kesiminde, Cami-ül Kebir Mahallesi'ndedir. Salih Bey adlı bir kişi tarafından onartılması nedeniyle "Salih Bey Camii" adı ile de anılmaktadır¹.

Yapı 1986 yılında tarafımızdan incelenmiş ve plânı çıkarılmıştır. Çalışmalarında yardımcı olan Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim üyelerinden Doç.Dr.Aynur Durukan'a

ve arkadaşlarım Turgay Yazar, Selçuk Altıntepe, Nezih Öncül ve Azize Aktaş'a burada teşekkür ederim.

Yapı, kuzey cephe ekseninde yer alan portalin kavсарası altındaki iki satırlık kitabeye göre tarihlenmektedir. İnşa tarihi veren kitabe, portalin yan kanatlarını da dolaşır ve mermer üzerine Selçuklu Sülüsü ile yazılmıştır². Kitabeye göre yapı 1256 (H. 654) yılında bir Emir-ül Ümera tarafından Mimar Kaluyan'a yaptırılmıştır³. Fakat kitabede meydana gelen tahribat nedeniyle yapı ile ilgili kaynaklarda değişik tarih ve bâni isimleri verilmiştir⁴.

İNŞA KİTABESİ

Üst Satır

انما يحمر مسجد الله من أمن بالله و اليوم الاخر واقام الصلاة و انى الزكوة
ولم تحس الاولئك يكونوا عن المهتدين صدق الله العظيم

Alt Satır

قال النبي عليه الصلاة والسلام من بن مسجداً لله بن الله له قصر في الجنة
(و السماء محمد). امر بجماعة المسجد المبارك امير الامراء تالي مظفر قاهر

الفسوق قاتل بن محمد الحسن الله عاقبته في غرة مفتح شهر المحرم سنة اربع و مائة...

Sağ Ön

عمل كليات بن قرا بوريا

Sol Ön

... نية ... محمد ... بن ... عنه

(*) Fahriye Bayram, Müze Araştırmacısı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültürel Faaliyetler ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, ANKARA

(1) H. Üçok, *Çağlayanlar Beldesi Bünyan*, Kayseri, 1954, s. 11.

(2) S. Dilaver, "Bünyan Ulu Camii-Erbaa/Akçaköy (Fidi) Silahtar Ömer Paşa Camii", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 2 (1966-68), s. 185-198, bil. s. 193

(3) *Ay. Mak.* s. 193

(4) H. Üçok, *a.g.m.*, s. 11 de, portal kitabesine göre caminin inşasına H. 430 tarihinde Emir Mahmud Zimahtar'ın buy-

ruğu ile başladığını belirtir. K. Özdoğan, *Kayseri Tarihi Kültür ve Sanat Eserleri*, Kayseri, 1948, s. 48 de, yapının inşasının Selçuklu vezirlerinden Muzaffereddin bin Yağıbasan tarafından buyrulduğunu söyler; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Tescil Dairesi, Dosya No. 38. 02/1 de ise Zahmuddevle tarafından 1236 (H. 634) de yaptırıldığı kayıtlıdır.

(5) İnşa kitabesinin transkripsiyon ve tercümesi Ankara İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Dr. Abdülhalik Sıddık Bekir tarafından yapılmıştır.

TRANSKRİPSİYON

Üst Satır: İnnema yua'mmiru mesacide'l-lahi men amene billahi ve'l-yevmi'l ahiri ve akeme es-salate ve ate'z-zekate ve lem yahşa illa'l-laha ülaike yekunu minel muhtedin sadakal'lahu'l-azim.

Alt Satır: Kale ennebiy aleyhi's-Salatu ve's-Selamu men bena mesciden lillahi benail-lahu lehu kasran fi'l-cenne Emre bi imareti el-Mescid el-Mübarek emir-ül ümera âli muzaffer kahır el-fisk el-katl bin Mahmud ahsene'l-lahu akibetuhu fi gurret mufettihu şehri muharrem senetü erbaa ve...

Sağ Ön: Amelu Kaluyan bin Karabuda

Sol ön: nebihu...hammed bin...annehu

TERCÜME

Üst Satır: Allah'ın mescidlerini, sadece Allah'a ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekat veren ve ancak Allah'tan korkan kimseler onarır.

Alt Satır: Peygamber, ona selat ve selâm olsun dedi ki; kim Allah için bir mescit yapar ise, Allah onun için gökte ve cennette bir köşk yapar. Bu mübarek mescidin yapılması için Emir-ül Ümera, yüksek, kahreden Muzaffer bin Mahmud emretti. Allah onun sonunu iyi etsin. Muharrem ayının başlarında dört ve...

Sağ Ön: Amele Kaluyan bin Karabuda

Portal alınışında, yazılış tarihi ve hattat adı veren fakat bu gün mevcut olmayan bir ayet kitabesi bulunmakta imiş⁶.

AYET KİTABESİ

Transkripsiyon: "Men benamesciden lillahi taala velev mifhasu kutatın binaallahi lehü beyten fil-cenneti ve semmahi beytel hamit, erbaa miete ve selasine, amele Keltazi Karabolu, H. 430⁷

Tercüme: "Kim ki Allah rızası için velev ki bağırtlak kuş yuvası gibi ufak olsa bile bir mescit yaptırırsa onun için Allahutaala cennette beytihamit adıyla bir köşk yapar. Bunu işleyen Karabolulu Keltazi⁸

Yapı 1906, 1959, 1963 ve 1967 yıllarında aslına uygun şekilde onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlar

(6) H. Üçok, *a.g.m.*, s. 11

(7) *Ay. es.*, s. 11

(8) *Ay. es.*, s. 11

sırasında kabaran kesme taş kaplamalar, yıldırım düşmesi sonucu yıkılan minarenin üst kısmı, ahşap kirişler onarılmıştır⁹. Yapı günümüzde onarılmış durumdadır ve ibadete açıktır.

PLÂN TANITIMI (Şekil: 1. 2. 3.)¹⁰

Dıştan dikdörtgen bir alanı kaplayan yapı, derinlemesine yönelik gösteren çok destekli basit tip-te plân şemasına sahiptir. Kuzeydoğu köşede kübik kaideli, onikigen gövdeli köşe kulesi, kuzeybatı köşede kübik kaideli minare vardır¹¹.

Yapıya giriş, kuzey cephede, ekseninde yer alan portal ile sağlanır. Cephe yüzeyinden dışa taşkın olan portal profilasyonludur, portal nişinin yan kanatlarında beş cepheli birer niş vardır.

Batı cephede eksenin güneyinde, güney ve doğu cephelerde eksene simetrik mazgal pencereleri bulunur¹².

Harim kısmı eşit aralıklarla yerleştirilmiş dört serbest dikdörtgen paye, kuzey ve güney duvarda ikişer duvar payesi ile, kuzey-güney doğrultusunda üç sahna ayrılmıştır. Payeler aynı doğrultuda atılmış sivri kemerler ile bağlanmıştır. Orta sahnın diğer sahnlara göre daha geniş tutulmuştur. Yapının üzeri düz tavan ile örtülmüştür.

Güney duvarda ekseninde, harime çıkıntılı, altı cepheli mihrap nişi vardır¹³. Mihrap nişinin batısında minber yer alır.

Kuzey duvarda eksenin batısında, batı sahından girişi olan ve dama çıkışı sağlayan merdiven vardır. Merdiven sahanlığı, kuzey duvardaki mazgal pencere ile aydınlatılmıştır.

(9) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Tescil Dairesi, Dosya No: 38.02/1

(10) Onarımlar sonucu yapıda meydana gelen değişimler nedeniyle yerinde ölçü alınarak yeni bir plân çıkarılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Tescil Dairesi Dosya No: 38.02/1 deki ve S. Dilaver, *a.g.m.*, s. 186 da verilen plân karşılaştırma örneği olarak kullanılmıştır.

(11) S. Dilaver, *a.g.m.*, s. 186 da verilen plânda, doğu ve batı cephelerde ekseninde ve eksene simetrik üç, güney cephede ise eksene simetrik birer çörtlen gösterilmiştir.

(12) Vakıflar Genel Müdürlüğü plânında, kuzey cephede eksene simetrik birer pencere gösterilmiş, bugün mevcut olmayan son cemaat yeri işlenmiştir.

(13) S. Dilaver, *a.g.m.*, s. 186 (Plân), mihrap nişi yarım yuvarlak gösterilmiştir.

DIŞ TASVİR

Bünyan Ulu Camii dört tarafı duvarlarla çevrili bir avlu içerisindedir. Dışa oldukça kapalıdır ve bu görünüşü ile bir kaleye benzemektedir. Tüm cephe-ler iki sıra düz silme ile bitmektedir. Silmelerden alttaki daha geniş, üstteki ise dışa taşkındır. Cephe-lerde yer alan çörttenler ise dikdörtgen biçimlidir (Resim: 1).

Kuzey cephede doğu köşede bir köşe kulesi, eksende portal, portalin batısında bir mazgal pencere ve batı köşede minare yer almıştır (Şekil: 4, Resim:1). Köşe kulesi, kübik kaide üzerine onikigen gövdeli-delidir (Resim: 2).

Eksende yer alan portal, cephe yüzeyinden dışa taşkın ve cephe duvarından yüksektir. Giriş kapısı basık kemerli ve sövelidir. Kitabe kuşağından sonra yer alan kavsara kısmı mukarnassızdır. Kavsara alın-lığında geometrik bezeli bir bordür vardır (Resim: 3). Portal yan kanatlarında yer alan nişler üç sıra mukarnas kavsaralıdır. Üst kısımlarında dikdörtgen biçimli bezemeli pano vardır.

Portal dıştan farklı genişlikte, silmelerle ayrıl-mış beş bordür ile çevrelenmiştir.

Portalin batısında yer alan mazgal pencere yu-varlak kemerlidir.

Kuzeybatı köşede bulunan tek şerefeli minare kübik kaidelidir. Kaide yapının örtü sistemine kadar yükselmekte ve kaide köşeleri pahlanarak silindirik gövdeye geçilmektedir. Minare girişi kaidenin kuzey cephesinde yer almaktadır ve yuvarlak kemerlidir. Minare gövdesinde aralıklı olarak yerleştirilmiş dik-dörtgen biçimli mazgal pencereleri yer almıştır (Resim: 1, 4). Minare geleneksel şekilde bir külâh ile değil de vazo şeklinde sonlanmıştır (Resim: 5).

Batı cephede eksenin güneyinde yuvarlak kemer-li bir mazgal pencere, üst seviyede eksende ve ekse-ne simetrik üç çörtten (Resim:5), güney cephede ekse-ne simetrik dikdörtgen biçimli birer pencere ve bi-rer çörtten (Resim: 6), doğu cephede güneydeki ka-re biçimli, kuzeydeki ise yuvarlak kemerli eksene simetrik birer pencere; eksende ve eksene simetrik birer çörtten yer almaktadır (Resim: 7).

İÇ TASVİR

Harim kısmı eşit aralıklarla yerleştirilmiş dört paye, kuzey ve güney duvarlarda ikişer duvar payesi ile üç sahna ayrılmıştır. Taşıyıcılar kuzey-güney doğ-

rultusunda atılmış sivri kemerlerle bağlanmışır (Şekil: 6, Resim: 8, 9).

Güney duvarda eksene simetrik dikdörtgen bi-çimli birer pencere (Resim: 10), eksende mihrap nişi ve nişin batısında bir minber bulunmaktadır. Altı cep-heli mihrap nişinin kavsarası istiridye kabuğu şek-linde ve sivri kemerlidir (Resim: 11). Niş yüzeyi bezelidir. Niş dıştan kademeli olarak yerleştirilmiş, farklı genişlikteki, bezemesiz beş silme ile çevrelen-miştir (Resim: 11).

Mihrabın batısında yer alan minber oldukça sadedir. Dilimli kemerli bir kapısı vardır ve sekiz basamaklıdır. Piramidal külâhla sonlanan kürsü kıs-mında dikdörtgen, aynalık kısmında ise yuvarlak ke-merli bir açıklık vardır (Resim: 12).

Doğu duvarda eksene simetrik iki, batı duvar-da eksenin güneyinde bir mazgal pencere vardır. (Resim: 13. 14).

Kuzey duvarda eksende yer alan giriş kapısı len-toludur. Eksenin batısında yer alan basık kemerli kapıdan çatıya çıkışı sağlayan merdiven sahanlığına geçilmektedir.

Geç dönemde kuzeydoğu ve kuzeybatıya birer mahfil eklenmiştir. Batıdaki mahfil güneyde ve ek-sende üçer, doğudaki mahfil ise kuzey ve güneyde üçer kare biçimli desteğe oturmaktadır. Mahfillere kuzey duvara bitişik on basamaklı merdiven ile çı-kılmaktadır (Resim: 15).

Harimin üzeri, üstten kaplama düz ahşap kiriş-lemeli tavan ile örtülmüştür. Doğu-batı doğrul-tusunda atılan kirişler, bir kiriş kalınlığı aralıklarla yerleştirilmiştir (Çizim: 7). Yan sahnalarda doğrudan duvarı çevreleyen pervaz üzerine oturan kirişler, orta sahnada pervaz üzerindeki profilasyonlu kon-sollar üzerinde yer alan hatillara yerleştirilmiştir (Resim: 16).

MALZEME-TEKNİK

Yapıda kesme taş, moloz taş ve ahşap o.mak üye-re üç tür malzeme kullanılmıştır.

Kesme taş; yapının içinde ve dışında, minare gövdesinde, mihrapta kaplama, minare kaidesi ve minberde örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Gri, sarımsak ve siyah renkli kalker malzeme, şa-şırtmalı teknik ile istiflenmiştir.

Moloz taş; örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme ise kum ve kireçten oluşan bej renkli harçtır.

Ahşap malzeme; örtü sistemi, döşeme ve mahfillerde yer almıştır.

SÜSLEME

Yapıda süsleme portal, mihrap ve minarede görülmektedir. Geometrik ve bitkisel süslemenin yanı sıra, figürlü süsleme de dikkati çekmektedir. Portal giriş kapısının kemer köşeliklerinde kıvrıklal ve palmetlerden oluşan bitkisel bezeme yer almıştır. Bunun üzerinde kitabe şeridi bulunmaktadır. Alınlıkta geometrik süsleme vardır. Kırık hatların kesişmesiyle ortada oniki kollu yıldız, bunun dışında kolları beşgenlerden oluşmuş diğer bir oniki kollu yıldız meydana gelmiştir. Kenarlarda ise, aynı motifin kesitleri yer almıştır (Resim: 17).

Batı kanattaki nişin kavsara köşeliklerinde kıvrıklal ve rumilerden meydana gelmiş bitkisel bezeme vardır. Nişi çevreleyen dikdörtgen bordürde, altta üç dilimli palmetlerle başlayan geometrik süsleme şeridi bulunmaktadır. Yatay ve dikey olarak yetiştirilmiş kırık çizgiler zig zag oluşturmuştur. Kırık çizgilerin üzeri boşaltılmıştır. Düz bir silmeden sonra yer alan kare panoda, silmelerin oluşturduğu dönüşümlü olarak ters ve düz yerleştirilmiş ok ucu motifleri vardır. Ok uçlarının birleşmesiyle altıgen meydana gelmiştir. Bunun üzerindeki enlemesine dikdörtgen panoda, eşkenar dörtgenlerin içerisinde, kırık hatların kesişmesiyle meydana gelmiş sekiz kollu bir yıldız vardır. Bu yıldızın kollarının uzatılmasıyla, dışta kolları beşgenlerden meydana gelmiş diğer bir sekiz kollu yıldız oluşmuştur. Aralardaki boşluklarda sekizgen, beşgen ve beş kollu yıldızlar görülür. Kemer üzenğisinin üzerinde ise beşgen kesitleri ve kırık hatlar yer almıştır (Resim: 18).

Doğu kanattaki nişin kavsara köşeliklerinde, silmelerden meydana gelmiş ok uçları, nişi kuşatan bordürde ise batı kanattaki nişi çevreleyen bordürdeki bezemenin bir tekrarı vardır. Düz bir silmeden sonra yer alan kare panoda, altıgen merkezin köşelerinden çıkan altı kollu çark-ı felek motifleri yer almıştır. Kolların kaynaşması ile aralarda "Z" motifleri meydana gelmiştir. Üzerindeki enlemesine dikdörtgen panoda sivri kemerli çerçeve içerisinde

simetrik olarak birleşen iki ruminin çerçevelediği üç dilimli palmet motifleri görülmektedir. İki kemerin birleştiği köşede ters bir palmet, dış köşelerde ise kıvrık dallar vardır (Resim: 19).

Köşe sütunceleri çift kaide ve çift başlıklıdır. Batıdaki sütuncenin alt kaidesi çok tahrir olduğundan bezemesi anlaşılammaktadır. Üst kaidesi ise kıvrık dallar ile bezenmiştir. Başlıkları yivlidir, üst başlık tahrir olmuştur. Doğudaki sütuncenin alt kaidesi mukarnaslı, üst kaidesi ise kıvrıklal ve rumilerle bezelidir. Alt başlığı yivli, üst başlığı tahrir olmuştur. Her iki sütuncenin yüzeyi de kıvrık dalların çerçevelediği rumi ve üç dilimli palmetlerle bezenmiştir (Resim: 18-19).

Portali çevreleyen beş bordürden en içtekinde geometrik süsleme yer almıştır. Burada kırık hatların meydana getirdiği oniki kollu yıldız kesiti içinde zencirek motifleri vardır. Kenarlarda ise düzgün olmayan dörtgen ve beşgenler oluşmuştur. Aynı motif ters ve düz dönüşümlü olarak devam etmiştir (Resim: 20)

Çapraz olarak yerleştirilmiş ikinci bordürde, uçları rumilerle biten kıvrık dallar arasında yer almış aslan başları görülmektedir. Bunlar dönüşümlü olarak ters ve düz yerleştirilmişlerdir.

Üçüncü bordürde uçları rumilerle biten zencirek motiflerinin çerçevelediği alanda, kufi yazıda kullanılan düğüm motifi görülmektedir.

Dördüncü bordürde içte altı kollu, dışta ise düzgün olmayan on kollu yıldız kesitinin meydana getirdiği geometrik bezeme vardır. Yıldız kollarından çıkan uçlar aralarda alt köşeleri pahlanmış üçgen motifleri oluşturmuştur. Motiflerin uç kısmında, dikey bir şerit halinde, uçları rumilerle biten kıvrık dallar vardır (Resim: 20).

Son bordürde ise, merkezleri sağa ve sola değişimli olarak yerleştirilmiş çifte zencirek motifleri yer almıştır. Bordürler dıştan düz bir silme ile sınırlandırılmıştır.

Mihrapta geometrik ve bitkisel süsleme bir arada kullanılmıştır. Kırık hatların kesişmesiyle meydana gelmiş irili ufaklı yıldızlar arasında, sekiz kollu çiçek motifleri yer almıştır.

Kemer köşeliklerindeki rozetlerin yüzeyi ise ondört kollu çiçek motifi ile bezenmiştir (Resim: 11),

Minarede, şerefe altında iki sıra mukarnas, bir sıra testere dişi, gövde bitiminde ise iki sıra mukar-

nas dizisi görülür. Şerefe korkuluğunda iç içe geçmiş sekizgenlerin oluşturduğu geometrik süsleme yer almıştır (Resim: 4).

Yapının onarımlar sırasındaki fotoğraflarından bugün mevcut olmayan bazı süslemeler görülmektedir. Bunlar içte giriş kapısının üzerinde ve kemer içlerinde bulunmaktadır. Kapı üzerindeki natüralist çiçek ve kıvrık dallar, kemer içindekiler ise zencireğe benzer geometrik bezemelerdir.

DEĞERLENDİRME

A. Yapı Tipi

Bünyan Ulu Camii, derinlemesine yönelik gösteren çok destekli basit tipte plân şemasına sahiptir. Harim kısmı eşit aralıklarla yerleştirilmiş dört serbest paye, kuzey ve güney duvarlarda ikişer duvar payesi ile kuzey-güney doğrultusunda üç sahna ayrılmıştır. Payeler aynı doğrultuda atılmış sivri kemerlerle bağlanmıştır. Orta sahnın diğer sahnalara göre daha geniş tutulmuştur. Yapının üzeri düz ahşap tavan ile örtülmüştür.

Anadolu'da Selçuklular 12. Yüzyıl ortalarına kadar çeşitli karışıklık içinde geçen devrelerinde belirli bir mimari faaliyet gösterememişlerdir. Selçuklulardan önce Anadolu'da ilk mimari eserleri Danişmendliler (1092-1178), Artuklular (1098-1234), Saltuklular (1092-1252) ve Mengücekler (1118-1252) meydana getirmişlerdir¹⁵. Danişmendliler özellikle Niksar Ulu Camii (1145), Sivas Ulu Camii (1197) ve Kayseri Kölük Camii'nde (1210) olduğu gibi derinlemesine yönelik gösteren plân şemasını benimsemişlerdir. Anadolu Selçuklularının inşa ettirdikleri camiler ise genelde ulu cami tipindedir. "Eski Cami ve Cami-i Kebir" adları ile de alınırlar. Bunların plânları çoğunlukla dikdörtgendir ve üstleri düz tavan ile örtülmüştür¹⁶.

Bünyan Ulu Camii, derinlemesine yönelik gösteren çok destekli basit tipte plân şemasına sahiptir. Orta sahnın diğer sahnalara göre daha geniş yapılmıştır. Bu özellikleri açısından yapı 1252 de Elti Hatun

tarafından Mazgirt'de yaptırılan cami ile paralellik göstermektedir. Elti Hatun Camii'nde de harim kısmı dört serbest paye ile kuzey-güney doğrultusunda üç sahna ayrılmış, orta sahnın daha geniş tutulmuştur. Fakat örtü sistemi ve kuzey duvarın doğu tarafında çapraz tonoz ile örtülü bir bölüm içermesi bakımından farklı bir özellik göstermektedir¹⁷.

Derinlemesine yönelik gösteren, özellikle ahşap tavanlı camilerde dört destek sistemi pek yaygın değildir. Bu açıdan Bünyan Ulu Camii ile paralellik gösteren örneklerden birisi de Kastamonu'da Candaroğulları Beyliği'ne ait Mahmut Bey Camii'dir (1366). Harimin üçlü bölüntüsü Bünyan Ulu Camii'nde olduğu gibi dört destek ile sağlanmıştır. Fakat destek sisteminin ahşap olması açısından farklılık göstermektedir¹⁸.

Bünyan Ulu Camii derinlemesine yönelik gösteren tipin basit şemasını yansıtmaktadır. Anadolu'da yaygın olarak görülen bu şemaya Sivas Ulu Camii, Divriği Kale Camii (1180-1181), Mazgirt Elti Hatun Camii, Afyon Ulu Camii (1272) Sivrihisar Ulu Camii (1275) ve Ankara Aslanhane Camii'ni (1293) örnek verebiliriz¹⁹. Bununla birlikte derinlemesine yönelik gösteren tipte; mihrap önü kubbesinin bulunduğu örnekler de çok fazladır.

Bünyan Ulu Camii'nde düz tavan sistemi kullanılmıştır. Anadolu'da özellikle ahşap destekli yapılarda uygulanan bu sistem Afyon Ulu Camii, Ankara Aslanhane Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297), Ayaş Ulu Camii (14. yüzyıl) ve Kastamonu Köşk Köyü Mescidi'nde (14. yüzyıl) görülmektedir. Buna karşın tonoz, kubbe ve çeşitli örtü sistemlerinin bir arada kullanıldığı örnekler de çok yaygındır.

Bünyan Ulu Camii'nde harimin üzeri düz ahşap kirişlemeli tavan ile örtülmüştür. Doğu-batı doğrultusunda atılan kirişler, bir kiriş kalınlığı aralıklarla yerleştirilmiştir. Yan sahnalarda doğrudan duvarı çevreleyen pervaz üzerine oturan kirişler orta sahnında pervaz üzerindeki profilasyonlu konsollar üzerinde yer alan hatıllara yerleştirilmişlerdir. Konsollar orta sahnı yaklaşık 0,30 m yükseltmiştir. Örtü sisteminde üstten kaplama tekniği kullanılmıştır. Yapı bu açıdan Sivrihisar Ulu Camii, Ayaş Ulu Camii ve Niğde

(14) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Tescil Dairesi, Dosya, No: 38.02/1

(15) O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, II, İstanbul, 1973, s. 1.

(16) H. Edhem, "Anadolu Selçukluları Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatlar" *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, I, Ankara, 1947, s. 279-297, bil. s. 282.

(17) O. Aslanapa, *a.g.es.*, s. 1

(18) M. Akok, "Kastamonu Kasaba Köyünde Candaroğlu Mehmed Bey Camii", *Belleten*, 10 (1946) s. 293-301, bil. s. 295-296.

(19) O. Aslanapa, *a.g.es.*, s. 22, 28, 51, 72-73.

Şah Mescit (1413) ile benzerlik gösterir²⁰. Yalnız Sivrihisar Ulu Camii enlemesine plân şemasına sahip olduğundan giriş atılımı Bünyan Ulu Camii'nde farklıdır²¹.

Bünyan Ulu Camii'nde yan sahin girişleri, doğrudan duvarı çevreleyen pervaz üzerine oturtulmuş iken, orta sahında pervaz üzerindeki konsollar üzerinde yer alan hatıllara yerleştirilmişlerdir. Girişler arasında kalan duvar yüzeyleri boş bırakılmıştır.

Bünyan Ulu Camii'nde kullanılan bu sade uygulamayı Sivas Ulu Camii, Afyon Ulu Camii, Eskişehir Seyitgazi Bardakçı köyü Camii (1336) ve Ankara mescitlerinde görmek mümkündür²². Buna karşın Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Beyşehir Köşk Köyü Mescidi ve Kastamonu Mahmut Bey Camii gibi yapılarda daha zengin uygulama söz konusudur.

Bünyan Ulu Camii'nde tek sıra şeklinde görülen bu konsol düzenlemesi hem mihrabi vurgulamak hem de örtü sistemini dış etkenlerden korumak için uygulanmıştır. Karşılaştırma örneklerimizde ve 13 yüzyıl sonrası diğer ahşap örtülü yapılarda mukarnas dizisi daha fazla sayıya çıkarılarak hem vurgusu hem de tavanın plastik görünüşü zenginleştirilmiştir²³.

B. Malzeme ve Teknik

Bünyan Ulu Camii'nde kesme taş, moloz taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Dönemde, değişik işlevli her tür yapıda özellikle medrese, kervansaray, cami gibi büyük boyutlu yapılarda kesme taş kaplama, moloztaş ise örgü malzemesi olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Konya Alaeddin Camii, Kayseri Huand Hatun Camii, (1238) Kayseri Sultan Han (1232-36) örnekler arasında sayılabilir.

Bünyan Ulu Camii'nde örtü sistemi ve döşemede ahşap malzeme kullanılmıştır Sivas Ulu Camii, Afyon Ulu Camii, Sivrihisar Ulu Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii örtü sistemlerinde de ahşap malzeme uygulanmıştır.

(20) O.C. Tuncer, "Selçuklularda Ahşap Örtü", *Ulusal Kültür*, 6 (1979), s. 152-162, bil. s. 160-161.

(21) O. Aslanapa, *a.g.es.*, s. 73

(22) Diğer örnekler için bkz. A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s. 182; O.C. Tuncer, *a.g.m.*, s. 155-160

(23) Y. Önge, "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", *Atatürk Konferansları*, V, Ankara, 1975, s. 179-195, bil. s. 192

C. Süsleme

Bünyan Ulu Camii'nde süsleme portal, mihrap ve minarede yoğunlaşmıştır. Geometrik, bitkisel ve figürlü süsleme görülmektedir. Geometrik süslemeler kırık çizgilerin kesişmesiyle oluşmuş yıldız, yıldız kesitleri, çokgenler, zigzag ve çark-ı felek motifleridir. Bitkisel süslemede ise kıvrıklal, rumi, palmet motifleri yoğun olarak görülmektedir. Figürlü süslemede ise kıvrık dallar arasında hayvan başları dikkati çekmektedir.

Bu üç tür süsleme de erken devirlerden beri yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Figürlü süslemenin her ne kadar Bünyan Ulu Camii'nde olduğu gibi bordür şeklinde uygulanması yaygın değilse de, tek tek ya da grup olarak özellikle türbe, darüşşifa, han gibi yapılarda yoğun olarak görülmektedir²⁴.

Bünyan Ulu Camii'nde olduğu gibi bu üç tür süslemeyi içeren yapılar arasında Sivas Keykavus Darüşşifası, Alay Han, Niğde Alaeddin Camii, Sultan Han, Dünder Bey Medresesi sayılabilir²⁵.

Anadolu Selçuklu taş süslemesinde kompozisyonlar çeşitlilik göstermektedir. Fakat bu kompozisyonlar değişik işlevli yapılarda farklılık göstermez. Kesin bölgesel farklılıklar da yoktur²⁶.

Bünyan Ulu Camii'nin portal, mihrap ve minaresinde görülen kompozisyonlar, dönemin diğer değişik işlevli yapılarında görülen süslemeler ile bütünlük oluşturmakta, burada yer alan süslemeler tek tek diğer yapılarda da görülmektedir.

IV. SONUÇ

Bünyan Ulu Camii, gerek plân şeması, gerek süsleme motifleri açısından Anadolu Selçuklularının 13. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde yapılan yapılarıyla benzerlik göstermektedir. Anadolu'da bilinen derinlemesine yönelik gösteren Divriği Kale Camii, Niğde Alaeddin Camii, Amasya Burmalı Minare Camii, Amasya Gök Medrese Camii grubuna giren Bünyan Ulu Camii, düz ahşap tavan örtüsüyle onlardan ayrılır. Fakat bu yönden de 13. yüzyıl "Ulu Camii" tipine girer. Böylece iki tipin birleştiği tek örnek olarak karşımıza çıkar.

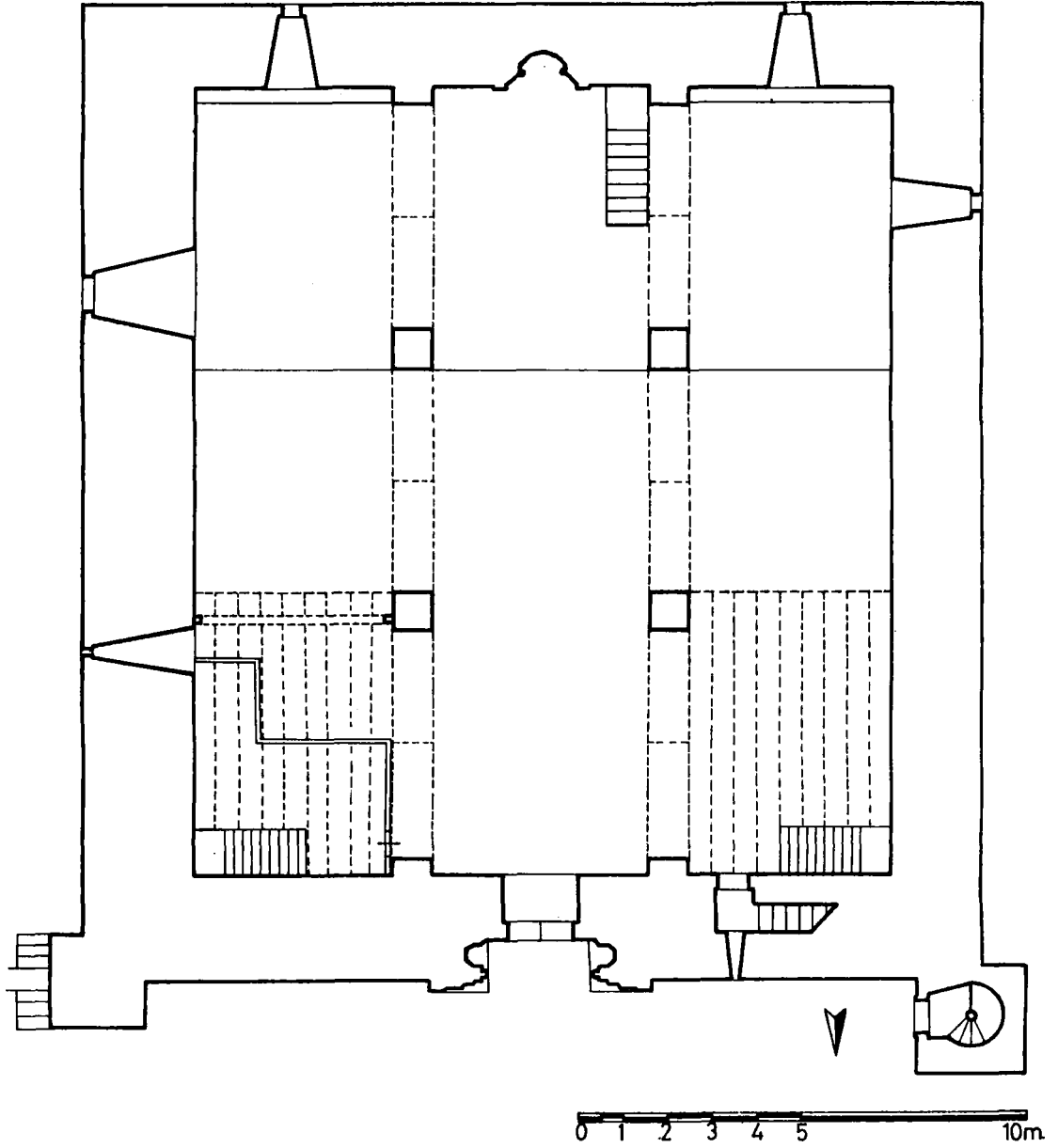
(24) R.H. Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, İzmir, 1982, s. 104-105.

(25) Bkz. *ay. es.*, s. 104-105

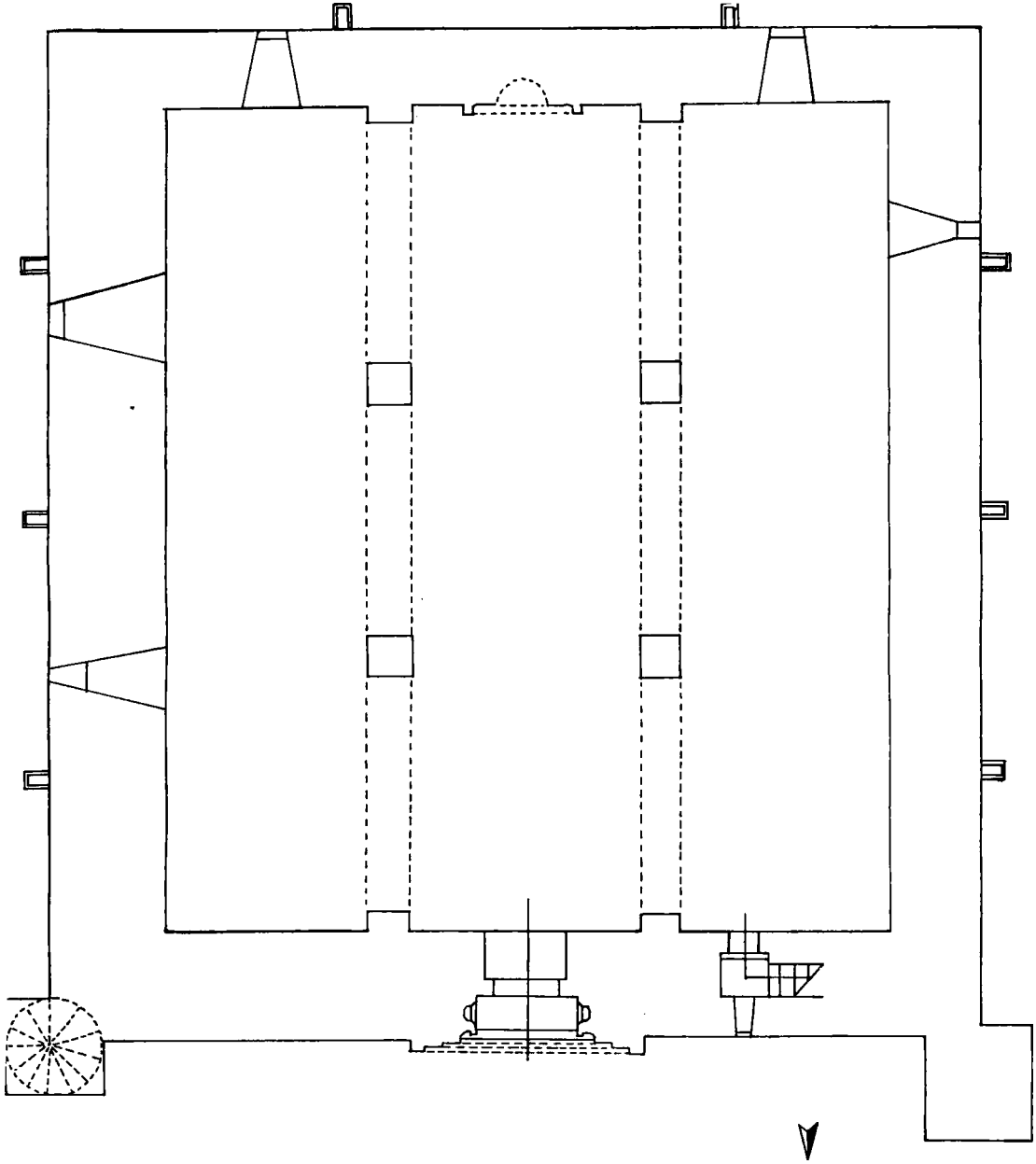
(26) G. Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara, 1978, s. 13.

BİBLİYOGRAFYA

- AKOK, M., "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", **Belleten**, 10 (1946), s. 293-301.
- ASLANAPA, O., **Türk Sanatı**, II, İstanbul, 1973
- DİLAVER, S., "Bünyan Ulu Camii-Erbaa/Akçaköy (Fidi) Silahdar Ömer Paşa Camii", **Sanat Tarihi Yıllığı**, 2 (1966-68), s. 185-189
- BAYRAM, F. **Kayseri Bünyan Ulu Camii**, Hacettepe Üniversitesi Ark-Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Semineri, Ankara, 1986.
- HALİL Edhem, "Anadolu Selçukluları Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatlar", **Halil Edhem Hatıra Kitabı**, I, Ankara, 1947, s. 279-297
- KURAN, A., "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 179-186.
- ÖNEY, G., **Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Ankara, 1978.
- ÖNGE, Y., "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", **Atatürk Kongreleri**, V, Ankara, 1975, s. 179-185
- ÖZDOĞAN, K., **Kayseri Tarihi, Kültür ve Sanat Eserleri**, Kayseri, 1948
- TUNÇER, O.C., "Selçuklularda Ahşap Örtü", **Ulusal Kültür**, 6 (1976), s. 152-162.
- ÜNAL, R.H., **Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç Kapılar**, İzmir, 1982.

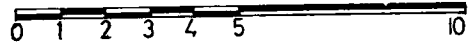


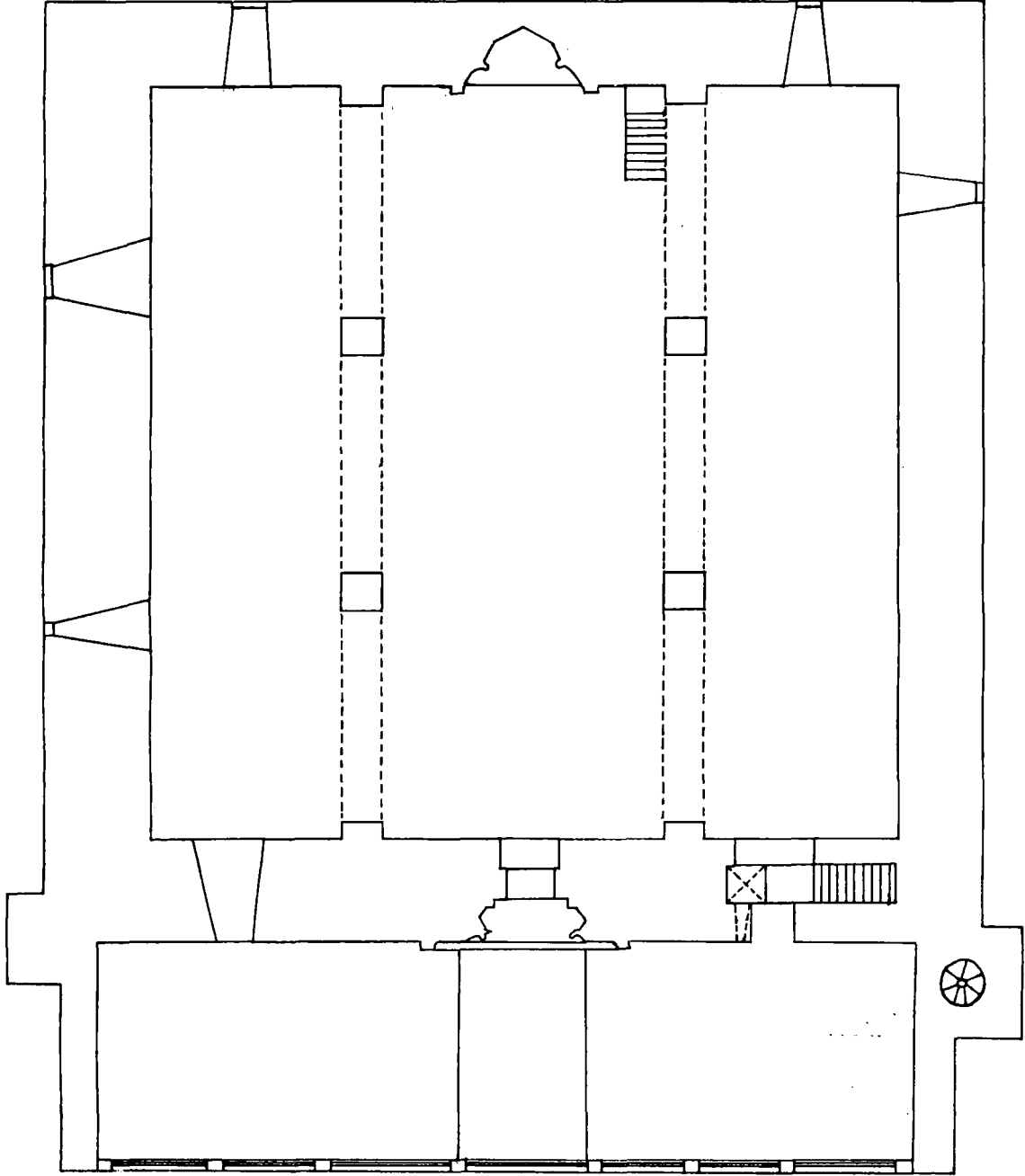
Şekil: 1- Bünyan, Ulu Cami, Plân (T. Yazar, 1986)



(S. Dilaver, 1966-67)

Şekil: 2- Bünyan, Ulu Cami, Plân

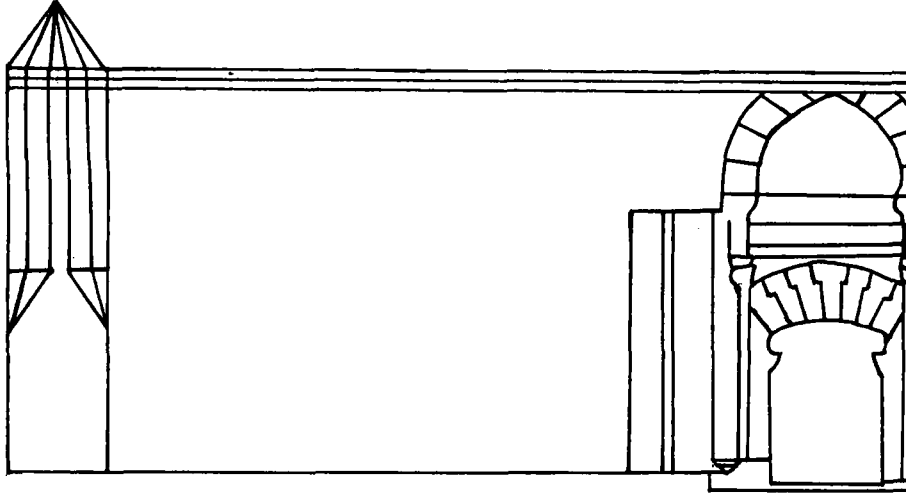




0 1 2 3 4 5 10

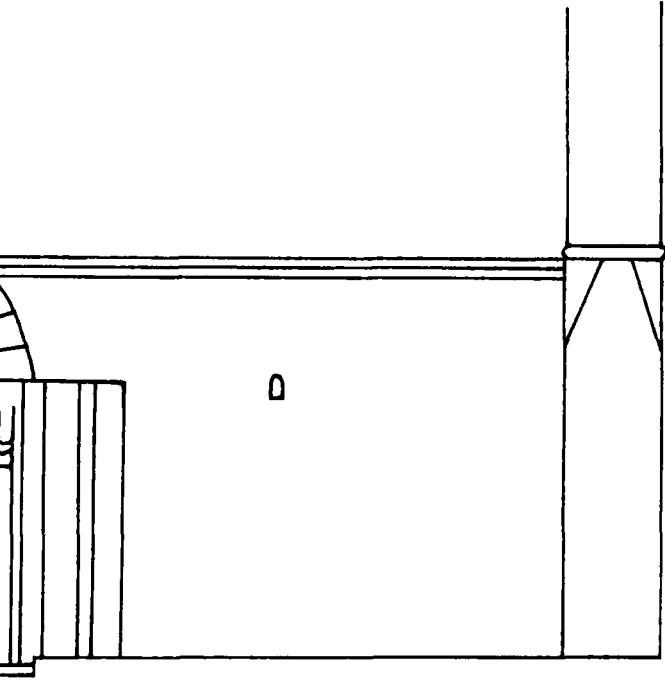
(Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Tescil Dairesi)

Şekil: 3- Bünyan, Ulu Cami, Plân

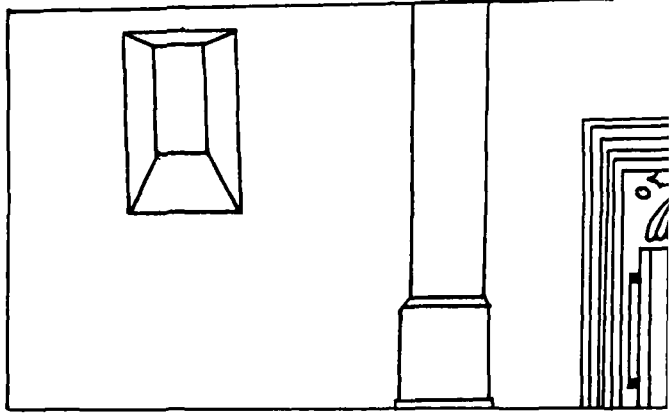


(Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Düzeltilerek)

Şekil: 4- Binyan, Ulu Cami, kuzey cephe

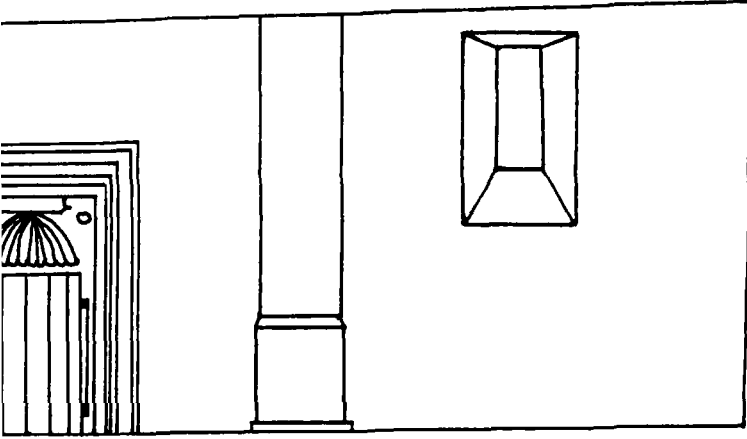


KAYSERİ - BÜNYAN ULU CAMII

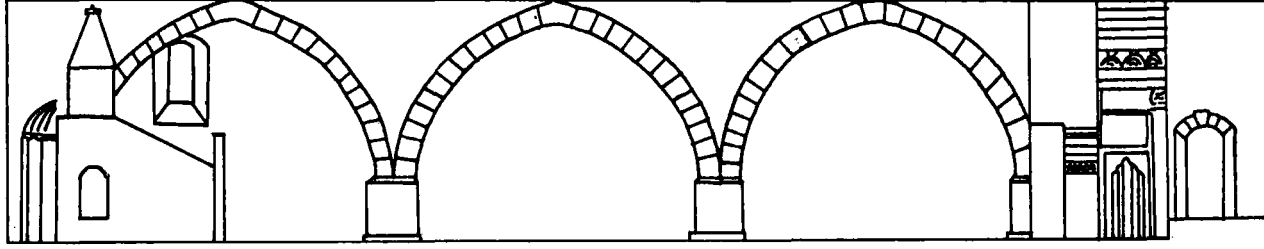


(Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden

Şekil: 5- Bünyan, Ulu Cami, enine kesit

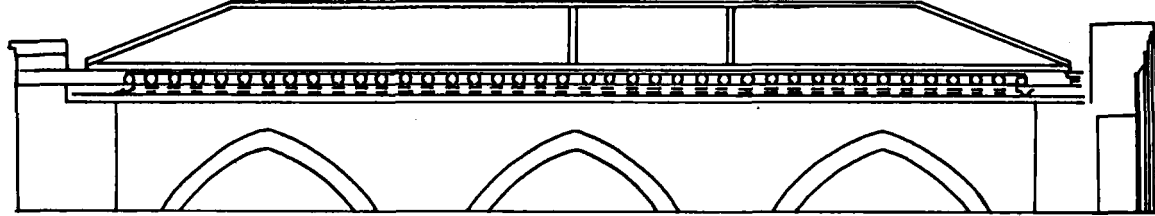


Düzeltilerek)



(Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Düzeltilerek)

Şekil : 6. Bünyan, Ulu Cami, Boyuna Kesit



(Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Düzeltilerek)

Şekil : 7. Bünyan, Ulu Cami, Örtü Sistemi



Resim: 1- Kuzey cephe



Resim: 2- Kuzeydoğu köşe, küşe kulesi



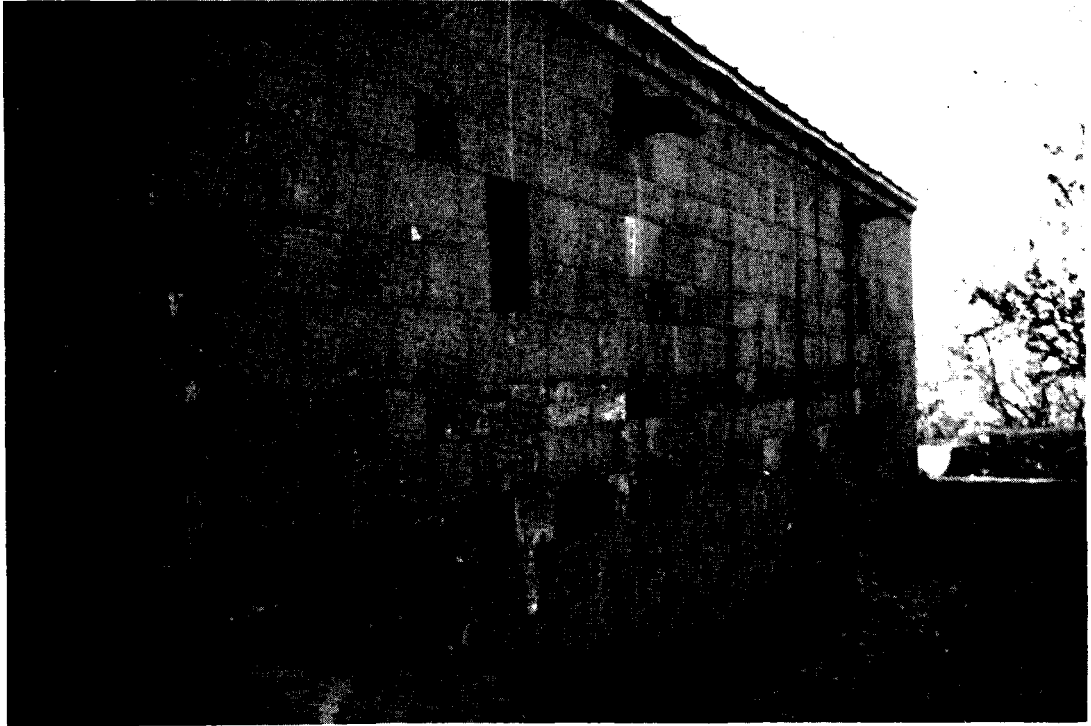
Resim: 3- Kuzey cephe, portal



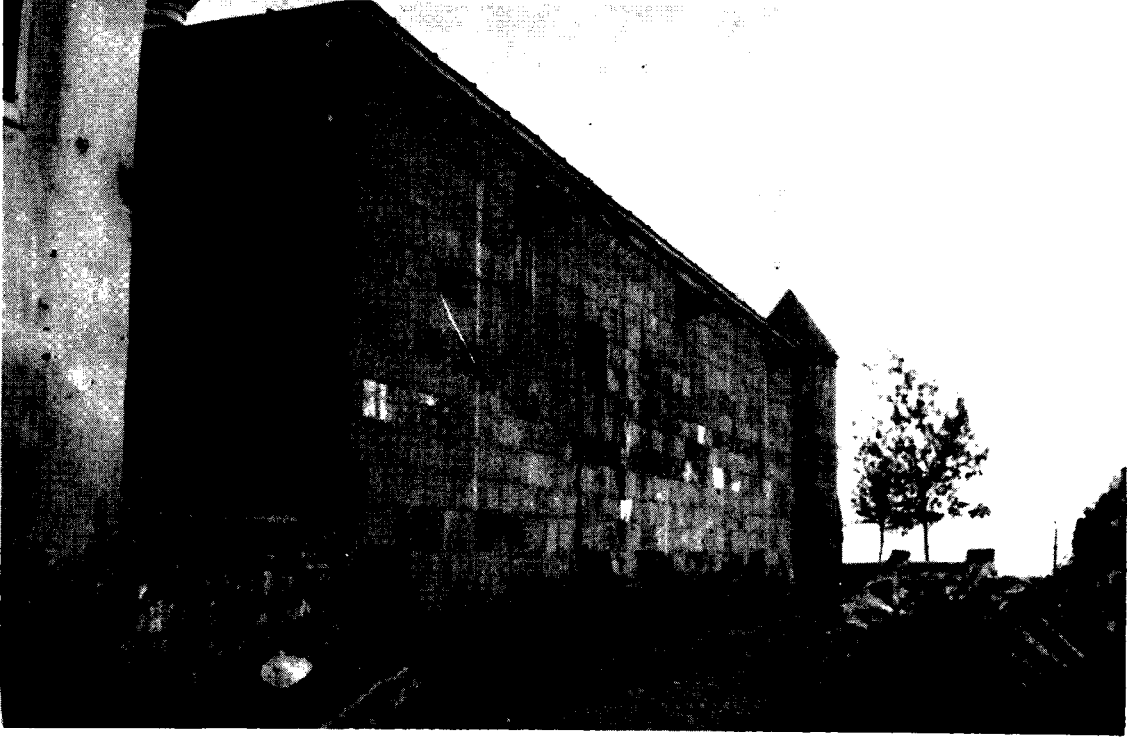
Resim: 4- Minare



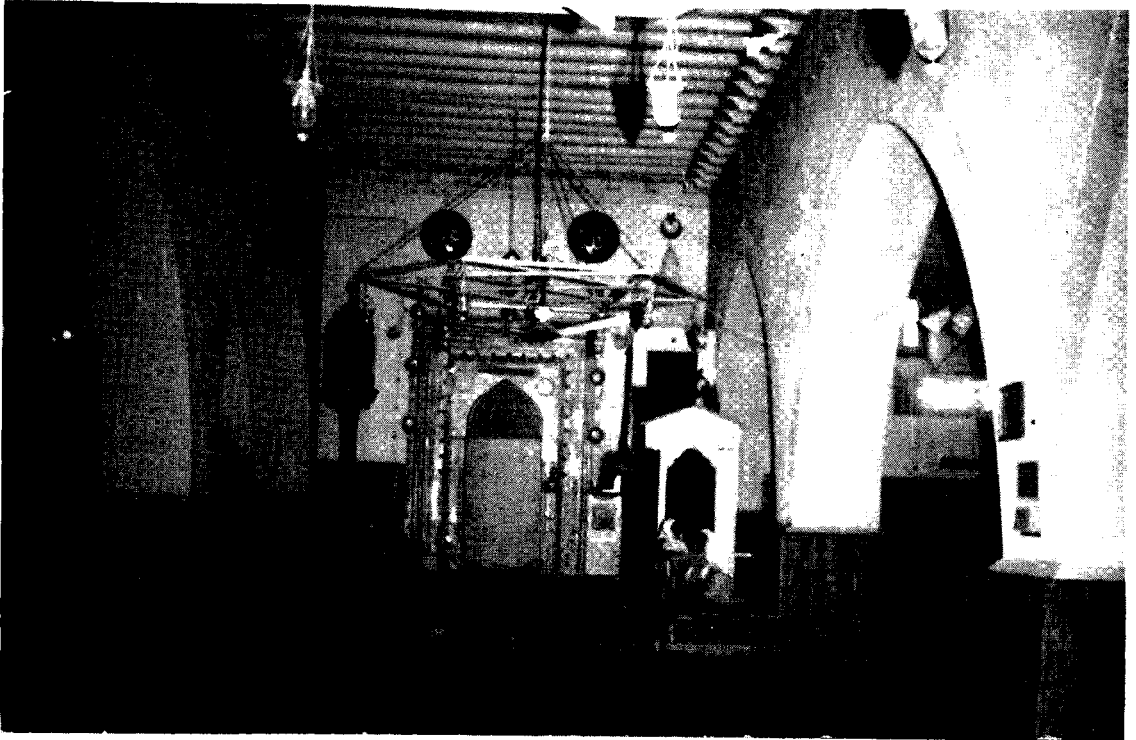
Resim: 5- Minare ve batı cepheden görünüş



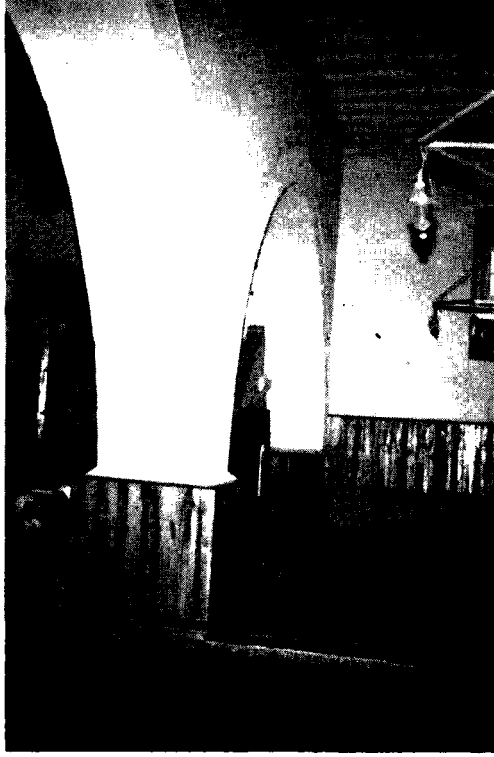
Resim: 6- Güney cephe



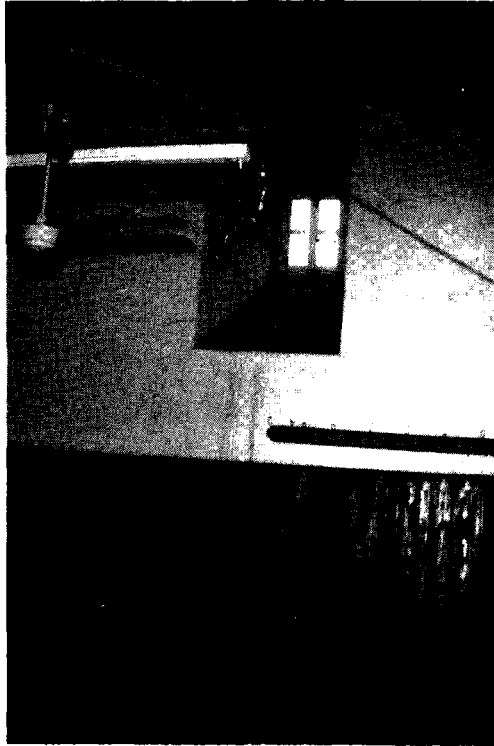
Resim: 7- Doğu cephe



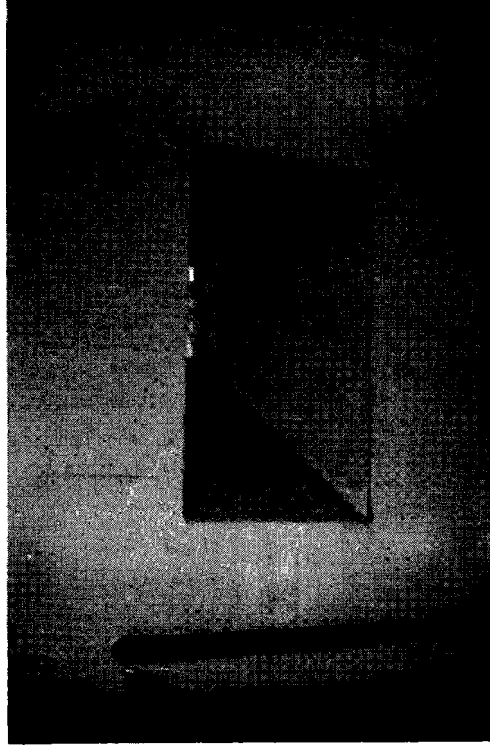
Resim: 8- Harim, kuzeyden-güneye bakış



Resim: 9- Taşıyıcı ve bağlayıcı sistem



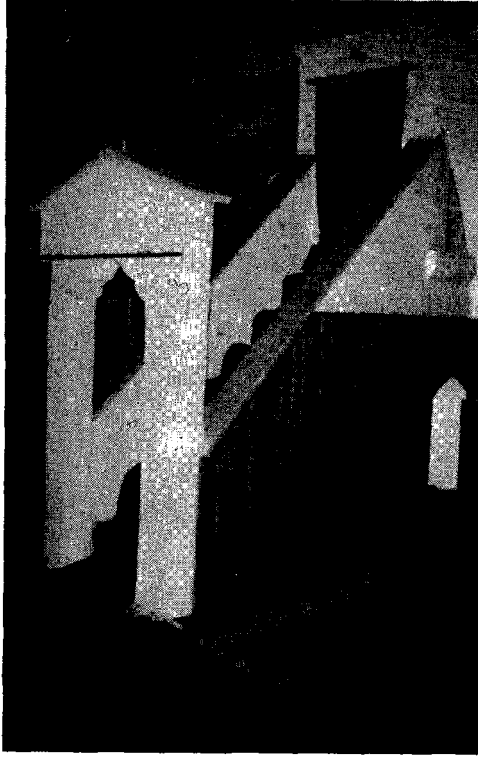
Resim: 10a- Güney duvar, doğu pencere



Resim: 10b- Güney duvar, batı pencere



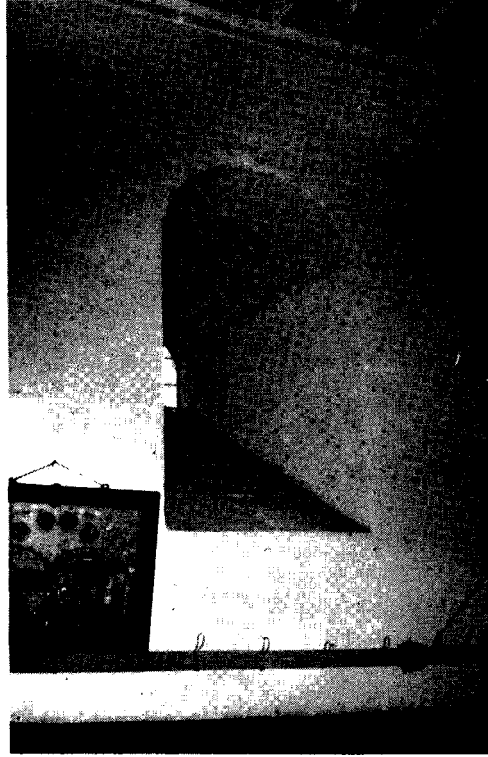
Resim: 11- Mihrap



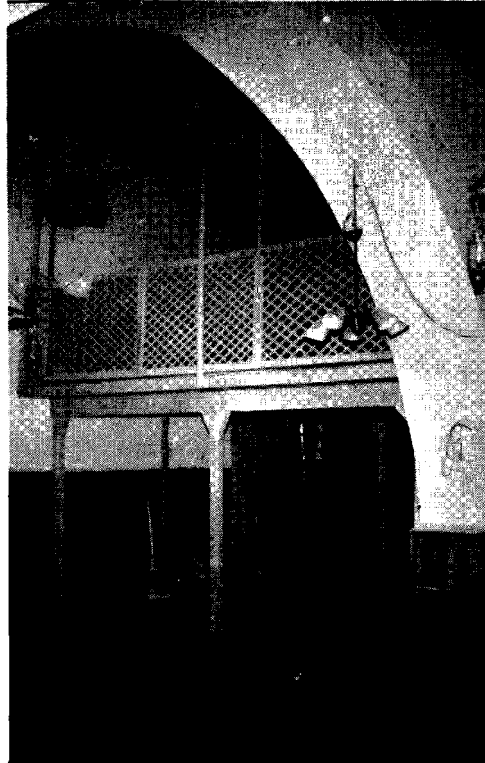
Resim: 12- Minber



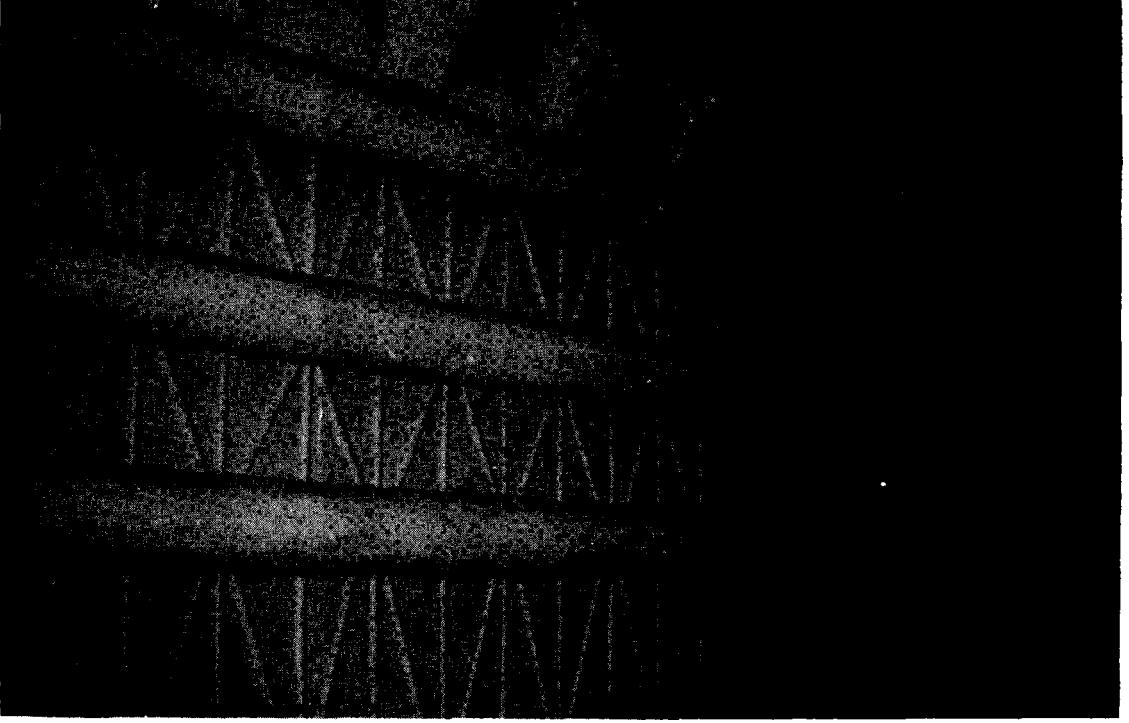
Resim: 13- Doğu duvar, gney pencere



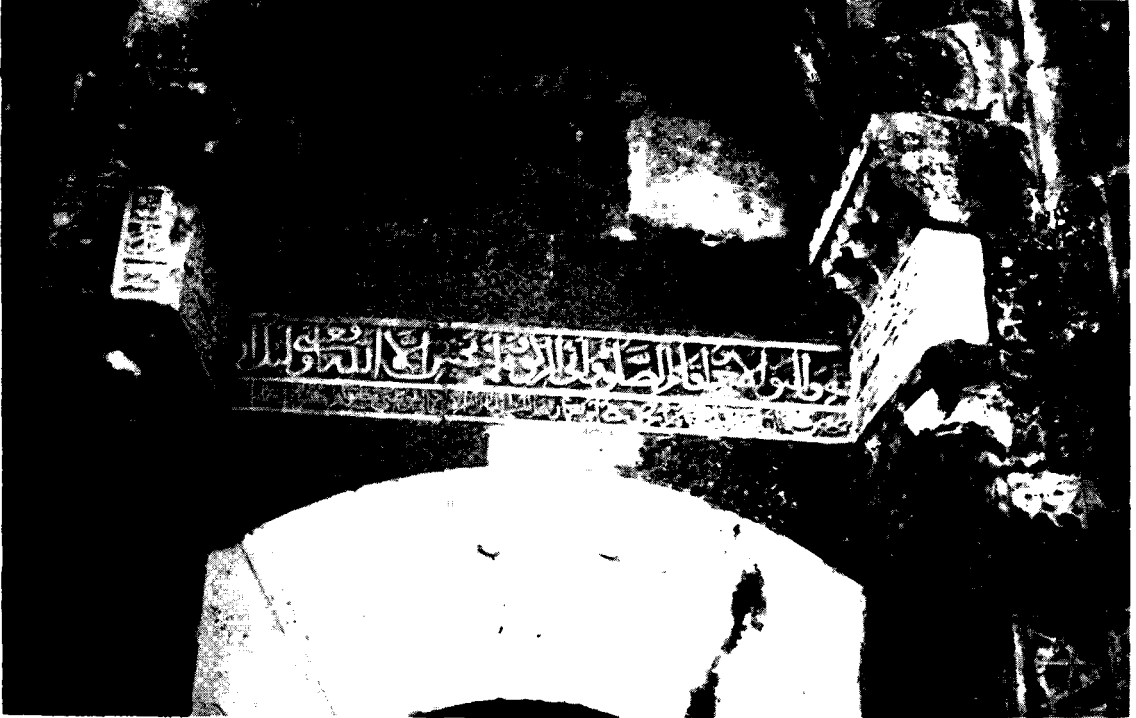
Resim: 14- Batı duvar, pencere



Resim: 15- Mahfilin doğusu



Resim: 16- Örtü sistemi, ayrıntı



Resim: 17- Portal süslemesi



Resim: 18- Portal, batı niş



Resim: 19- Portal, doğu niş



Resim: 20- Portal bordürleri